

Vnema pripelje marsikakega učenca tudi do plagiata; navadno to sošolci prej opazijo kot učitelj, ker učenci berejo precej iste knjige in časopise. Vsekakor aktiven pristop k svetu poezije učence zelo razgiba; seveda bi bilo preveč zaneseno, če bi kdo mislil, da bodo na ta način množično nastajale umetnine, dobrih pesmi je med izdelki malo; vendar ta metoda pripravi učence k dokaj intenzivnemu razmišljanju o izraznih možnostih in prispeva k izboljševanju njihovega izražanja.

Literatura: Paul S. Anderson, *Language Skills in Elementary Education*, New York 1964, str. 347—356; Milan Dolgan, *Priprave in rezultati dveh dramatizacij*, Ljubljana 1962, str. 44—46; Berta Golob, *Interpretacije poezije*, JIS 1963/64; Joža Mahnič, *Slovstvena vzgoja v nižji*, JIS 1956/57; Martina Sircelj, *Otroška literarna kreativnost v slovenskem mladinskem tisku*, *Otrok* in knjiga 1972; Stjepko Težak, *Literarne, novinarske, recitatorske i srodne družine*, Zagreb 1971.

Varja Cvetko

Filozofska fakulteta v Ljubljani

CVET

(Poskus pomenske analize)

V slovenščini je beseda *cvet* izpričana v številnih pomenih. Nekaterih med njimi sploh ne srečamo v drugih slovanskih jezikih, ali pa so v njih redkeje zastopani. Še najbolj sorodno distribucijo kaže srbohrvaščina.

V starejših slovenskih slovarjih je *cvet* v osnovnem pomenu »Blume, flos« zabeležen že od Megiserja dalje. Hippolit ima poleg »Blüte« zabeležen tudi prenesen pomen (str. 31: *cveit* te mladusti). V prenesenem pomenu »najboljše, najlepše, najpomembnejše med« se ohrani tudi nadalje (prim. SSKJ I, 269). Pomenski prehod ni težak in ga kažejo tudi izrazi v drugih evropskih jezikih (prim. nem. *Blume*, *Blüte* J. — W. Grimm DWb. II, 158 d., 176; fr. *fleur* W. Wartburg, FEW III, 631 d. idr.).

Poleg primerov, ki jih navaja SSKJ I, 269 d., se v gradivu za SSKJ v Inštitutu za slov. jezik pri SAZU dobijo pod geslom *cvet* še številni primeri v pomenih, pri katerih ni vedno takoj ali popolnoma jasno, iz katerega osnovnega pomena naj bi izhajali oz. kako je do prenesenega pomena prišlo. Glavni primeri so naslednji:

1. *cvet* »alkohol, špirit, esenca« v : vinski cvet, kisov / oetni cvet, melisni cvet, lesni cvet, jodov cvet, kafrin cvet, sivkin cvet, milni cvet, salmijakov cvet, žganjev cvet;
2. *min.* železni cvet, žvepleni cvet, bizmutov cvet, kobaltov cvet, nikljev cvet, antimonov cvet, arzenov cvet;
3. *vinski cvet / cvet na vinu* »plesen na vinu, bersa«;
4. *cvet* »najboljša moka«;
5. *cvet / cvet(l)ica* »vonj, aroma«;
6. *cvet* »bele lise na nohtih«;
7. *ženski cvet* »menstruacija«, *beli cvet* »levkoreja, beli tok«;

8. *cvet / cvetica* »večja bela lisa na čelu živali«;
 9. slabšalni pomen;
 10. bolj izolirani ali manj jasni primeri: *čreslov cvet*, *vodni cvet*, *rožni cvet* »junij«, *divični cvet*.

Starejši slovarji imajo te primere redko zabeležene. M. Murko, Slov.-nem. in nem.-slov. roč. bes., 1833, ima v slov.-nem. delu str. 746 *cvetna moka* »das Blüthenmehl«, v nem.-slov. delu, str. 786, pa Weinblüthe »*vinski cvet*« (toda: Weingeist »vinski, vinjen duh«!). A. Janežič, Voll. Taschen. Wb. 1851, ima v slov.-nem. delu na str. 470 *vinocvêt* »Spiritus« (toda tudi: vinski duh »Weingeist«), v nem.-slov. delu, 1850, str. 470, Spiritus »žganjica, *vinocvêt*, *vinski cvet*, duh«. Tretja predelana izdaja, 1889, ima več teh izrazov: 775 Weingeist »*vinski cvet*«, 633 Spiritus »*vinski cvet*«, 172 Eisenblüte »*železni cvet*«, 607 Schwefelblume »*žvepleni cvet*«, 201 Essenz »*cvet*, jedro, esencija«. Cigale, 1872, I 167, navaja Blume der Unschuld »*deviški cvet*«, II 1009 das schönste Mehl, *cvet*, 1436 Schwefelblumen, -blüten »*žvepleni cvet*«. Po njem citira Pleteršnik, str. 89 d. *črni cvet* »Kienruss«, *beli cvet* »was bei der zweiten Destillation des Brantweins zuerst übergeht, der Vorlauf (dagegen, was bläulich ist, *zeleni cvet*) in dalje navaja še *železni cvet* »Eisenblüte«, *cvet na vinu* »Kahm«, *vinski cvet* »Weingeist«, *žvepleni cvet*, *cvet* »bela, čista moka«, *rožni* (režni / rženi) *cvet*, *bobov cvet* »junij«, *ženski cvet* »die Weiberzeit (Menstruation)«, *beli cvet* »der weisse Fluss«, *vodni cvet* »Eintagsfliege (ephemera vulgata)«.

Nekatere od navedenih pomenov dobimo tudi v sbh. Đ. Daničić, Rječnik hrv. ili srb. j. I, str. 886, navaja: *cvijet od brašna* »najbolje, najsitnije brašno« od 16. st. dalje; *cvijet mlijeka* »skorup, flos lactis«, *cvijet rakije* (pri nekem piscu 18. st.) »najluća rakija, prepečenica« in prav tako pri enem piscu 18. st. *cvijet vina* »najbolje vino«, *cvijet* »bijela bilega na čelu u vola ili koña ili zeca«, *cvijet* »menstruum«, *bijeli cvijet*, *divstva cvit / cvijet djevstva*, *vodeni cvijet* »ephemera vulgata«. Na str. 872 d. navaja še nekatere druge primere: *cvjetan* »maj« pri nekem piscu 16. st.; *cvjetast* »s bijelom bilegom na čelu«, *cvjeteša* »ime cvjet. kozik«, *cvjetka* »ime kobili cvjet.«, *cvjetko* »ime jarcu, ime cvjet. koñu«, *cvjetoña* »cvjetast vo«. J. Jurančić, Sbh.-slov. slovar², str. 107, navaja še *sumporni*, *vinski cvijet* in na str. 108 *vino cvjeta* »na vinu se dela bersa«, *voda cvjeta* »nad vodo plešejo muhe enodnevnice«. To so skoraj vsi glavni pomeni, ki se dobijo tudi v slovenščini. Za stčes. bi se dalo primerjati samo: *květ v alchemii* »nejmenš častky hmoty« (J. Gebauer, Slovník staročeský II, str. 190).

Stcsl. *cvět* se izvaja iz ievr. korena **k'wej-t-* »leuchten, hell, weiss« (prim. Pokorny, IEW I, 628 d.; Berneker, SEW I, 656; Vasmer, REW III, 284 d.). Prvotni pomen je še ohranjen v let. *kvitět* »glänzen, flimmern«, *kvitětět* »balët, balinät« (K. Mühlenschach — J. Endzelin, Lett.-deutsch. Wb., XV, 355, 356). Ruščina ima poleg »Blüte« razvit tudi pomen »Farbe« (prim. Vasmer, ibid. in V. Dal', Tolkovyj slovar', IV, 1255). Postavlja se vprašanje, ali je v slovenščini (in vzporedno s tem verjetno tudi v sbh.) še kje ohranjen pomen »svetel, obarvan«, ali pa se da vse gornje primere razlagati že iz pomena »Blume, Blüte«.

1. *cvet* »alkohol, špirit, esenca«

Primerjava z etimologijo za besedo *alkohol* (po sugestiji prof. F. Bezlaja) lepo osvetljuje pomenski razvoj pri *cvet* v istem pomenu. Arab. *al-kuhul* je prvotno

pomenilo »Bleiglanz zum schwärzen der Brauen«. V 16. stol. je izraz v alkimiji pomenil »zelo droben, najfinejši prah«. Od tod se je razvil abstrakten pomen »das Feinste von den Dingen« in kasneje preneseno na vino »das Feinste im Weine« (prim. Wartburg, FEW I, 70; F. Kluge, EW der deutsch. Spr.¹⁷, 13; C. Battisti — G. Alesio, Dizion. etimol. ital., 115). Kot kaže, pri tem premiku pomen »barvilo« ni več sodeloval. Zelo verjetno je, da gre tudi pri *cvet* »alkohol, špirit, esenca« za isti pomenski prehod. Izraz ne more biti kalk iz nem. ali lat., ker oba jezika uporabljata *Blume* oz. *flos* v zvezi z »vinom« v drugačnem pomenu. V slov. je *cvet* v navedenem pomenu postal produktiven v določeni skupini strokovnih izrazov. Izhodiščni izraz je bil po vsej verjetnosti *vinški cvet* »špirit, alkohol«. (Podobno kot navaja Pleteršnik *beli cvet* »was bei der zweiten Destillation des Brantweins zuerst übergeht, der Vorlauf«, pomeni v lat. *flos olei* »das erste Öl, das aus der Presse fließt, also das beste« (Wartburg, FEW III, 636). Primerjati se da še težji pomenski prehod pri lat. *spiritus* »Hauch, Lufthauch, Atem, Leben, Seele, Geist usw.«: nem. *Spiritus* »Weingeist, Alkohol«, kar se je tudi v 16. stol. najprej rabilo v jeziku alkimistov v pomenu »tekočina, destilirana iz rastlin ali drugih snovi« in se je v 18. stol. uveljavilo v pomenu »Weingeist« (G. Drosowski, P. Grebe, Duden Etymologie, 661) in še nem. *Geist* v pomenu »Essenz, Alkohol« (ibid., 206).)

2. železni cvet, žvepleni cvet idr.

Ti izrazi so verjetno nastali po drugačni poti. Pri tej skupini smemo domnevati, da gre za kalk. Za lat. navaja Ernout-Meillet, Dict. étym. de la l. lat.³, 429 *flos nitri, aeris, aeraminis, plumbi* (prim. še Wartburg, III, 637: »Bei den alchimisten des mittelalters wird sodann *flos* zum namen der bei der sublimierung sich bildenden niederschläge. Diese neue bed. geht in alle rom. sprachen über. Die germ. sprachen übersetzen ihn meist, daher d. schwefelblume«.). Pomen »žvepleni cvet« ima tudi ben. *fior de solfare* (G. Boerio, Diz. del dial. venez., str. 223).

3. *vinški cvet* / *cvet na vinu* »plesen na vinu, bersa«

Predhodna stopnja tega pomena je verjetno »nekaj, kar je na vrhu, na površini«. V istem pomenu se uporablja ben. *fiori del vin, fiori* (Boerio, ibid.), it. *fioretta* »plesen na vinu« (G. Devoto — G. C. Oli, Diz. della l. it.², 909) in fr. *fleurs (de vin, de bière etc.)* »moisissures«. Skok, 282, navaja *cviječe* = *cvéče* (Kosovo) »bijeje glavice na vinu«. Enako pomensko ozadje ima tudi lat. *flos vini* »pena na vinu« že od Plinija dalje (Wartburg III, 636) in tudi lat. *flos lactis* (ibid.). Nem. *Blume* »das Erste im Bierglas, Schaum des Weins« je lahko kalk iz lat. (prim. Trübner I, 375). Za slov. je zanimivo, da starejši rokopisni slovarji tega nimajo, čeprav navajajo *flos* v lat. geslih (prim. Kastelec, Vodnik, Dict. Lat. — Carn.: *ilos vini* »kan na vini«, *flos lactis* »ramelci ali škralub na mleiki«).

4. *cvet* »najboljša moka«

Lat. pozna *flos farinae* v tem pomenu že od Plinija (Ernout-Meillet, ibid.; Walde-Hofmann, LEW³ I, 518). V istem pomenu živi beseda tudi v roman. jezikih (prim. Wartburg, ibid.) in je tako ohranjena ben. *fioreto / fior de farina* (Boerio, 224). Primerjati se da še angl. *flour* »moka«, prvotno pomensko enako s *flower* »Blume, Blüte«, kasneje samo v prenesenem pomenu »flower (i. e. the finest part) of the meal« (Klein, Compreh. Etym. Dict. of the Engl. L., I, 603).

5. cvet »vonj, aroma«

Lat. pozna *flos vini* v pomenu »le bouquet du vin« (Ernout-Meillet, *ibid.*) in prav tako nem. *Blume* lahko pomeni »der Duft des Weins« (Trübner I, 375). V tej zvezi razlaga Wartburg I, 448, fr. *bouquet* kot »ce qu'une chose a de plus beau, parfum de certains vins«. Verjetno spada sem tudi *muškator cvet*.

6. cvet »bele lise na nohtih«

V gradivu za SSKJ se dobi samo en citat (V. Möderndorfer, Verovanja, V. str. 17, 3) in se glasi: »V Medvodah bo tisti, ki mu *cveto nohti*, srečen. Kadar se podaljša »*cvet*« do koncev nohtov, bo imel pomembno življenjsko spremembo (...)«. Tekst je zanimiv, ker je zelo soroden tistemu, ki ga navaja Trübner I, 374: »Der Nagel blüht, wenn sich weisse Flecken darin zeigen, welches an Fingern der linken Hand für günstig gilt«. Na osnovi samo enega citata bi se težko kaj določnejšega reklo o primerjavi obeh izrazov in pojmovanj.

7. ženski cvet »menstruacija«, beli cvet »levkoreja, beli tok«

Za sbh. *cvjet* »menstruacija« domneva Skok (I, 282) napačni prevod iz lat. V istem pomenu se uporablja tudi nem. *Blume* (J.-V., Grimm, DWb. II, 160). Ital. ima v rabi celo oba izraza: *fiori* »la menstruazione«, *fiori bianchi* »la leucorrea« (G. Devoto-G. C. Oli, *ibid.* 909). Prim. še Meyer-Lübke, REW⁴, 3390.

8. cvet / cvetica »večja bela lisa na čelu živali«

Pri tem pomenu bi bilo ev. mogoče še domnevati stari pomen »bel, obarvan«. Vendar je taka domneva močno sporna, ker imamo v drugih jezikih razvite podobne pomene tudi pri korenih, ki nikoli niso imeli pomena »svetel, bel«. Tako Wartburg (III, 628 d.) pod geslom *florere* navaja stfr. *flori* »blanc (des cheveux, de la barbe d'un homme«, dial. *florir* »blanchir, grisonner (des cheveux)« (prim. slov. pregovor: Kadar glava *cveti* (= »sivi«), srce nori!) ter številne oznake za živali, večinoma z belimi lisami. »Bele lise na čelu konja« pomeni tudi it. *fiore di fronte* (G. Devoto-G. C. Oli, 908) in nem. *Blume* (J.-W. Grimm, *ibid.*). (Prim. tudi lit. *laūkas* »blessig, mit einem weissen Fleck auf der Stirn« itd. k ievr. **leuk-* »leuchten« (E. Fraenkel, Lit. EW II, 344).)

9. slabšalni pomen

V istem pomenu kot slov. *cvet*, f. *cvetka* je tudi češ. *kvítko* (Slovník spis. j. čes. I, 1052) in dalje ben. *fior de virtù* »Bigio, Agg. a uomo di male qualità« in *fior de baron* (Boerio, 223) ter it. *fior di mascalzone* (G. Devoto-G. C. Oli, 908). (Prim. k pomenskemu prehodu gr. *ánthos* v pomenu »the bloom, i. e. height of anything, bad as well as good« (Liddell-Scot-Jones, A. Greek-Engl. Lexicon¹⁰, 140.) Nemščina v tem pomenu uporablja *Früchtchen*, *Früchtlein* (Trübner, II, 458).

10. ostali primeri

a) *čreslov cvet* »sluzasta gliva, ki tvori rumene krpaste prevleke po čreslu, Fuligo varians« (SSKJ I, 311). S tem se da verjetno primerjati it. *fiore delle concerie* (o *f. della vallonea*) (gl. G. Devoto-G. C. Oli, 908).

b) *vodni cvet* »muha enodnevnica«. Izraz srečamo tudi v sbh. Nejasno.

c) *rožni cvet* »junij«. Pletersnik navaja še oblike *režni /rženi cvet*, *bobov cvet* v istem pomenu. V drugih slovanskih jezikih se da primerjati sbh. *cvjetan* »maj«,

češ. *květen* »maj«, polj. *kwiecień* »april« (gl. Skok I, 282). Podobno kot tudi slov. *rožnik* se v imenih nekaterih mesecev pogosto uporabljajo besede s pomenom »flos«. Tako nem. *Blumenmonat* »maj« (Grimm, II, 164), fr. *floréal* »osmi mesec po koledarju fr. rep., 20. april — 19. maj« ter drugi romanski primeri (Meyer-Lübke, *ibid.*, 3378).

d) *divični cvet*. V Kalob. rokopisu je Marija dvakrat imenovana *divični cvet* in tako tudi v rokopisih pri Evang. in listih, 1672 (prim. M. Smolik, *Odmev ver. resnic in kontroverz, tipk. dis.*, str. 84, 96, 104). Srečamo tudi sbh. *cvijet djevstva*, češ. *květ pannensví*, polj. *kwiat* »panienstwo«. V cit. slovenskih primerih gre verjetno bolj za pomen »najboljša, izbrana med«, lahko pa je vplivala tudi raba v pomenu »devišstvo«, ki ga kažejo prav tako lat. *flos*, nem. *Blume*, it. *fiore verginale* (o *della verginità*) (prim. Walde-Hofmann, I, 518; Trübner, I, 375; G. Devoto-G. C. Oli, *ibid.* 908).

Tako različni pomeni slov. *cvet* so, kot kaže, v jeziku nastajali oz. prihajali vanj na več načinov. Vendar se zdi, da je samo pomen »alkohol, špirit, esenca« skoraj gotovo samostojno razvit. Pri vseh drugih pomenih moramo upoštevati veliko verjetnost evr. ali roman. kalka, čeprav bi bil včasih možen tudi neodvisen razvoj. Ponekod se prenesen pomen lahko razširi na sinonimno besedo, ki je bolj v rabi (prim. Hippolit, str. 31 *ženska roža* »menstruum«, Prešeren, *Žen. zvestoba: roža deklet, rez. rožica* »ljubica, ljubi, izbranec srca, zakon. tovariš« (M. Matičetov, *Rožice iz Rezije*, str. 11) in ljud. *biti v rož'cah*).

Tudi drugi slov. jeziki so v novejši razvojni dobi izoblikovali nekatere od pomenov, ki so zabeleženi v slovensščini. Že citirani sbh. izrazi bi se dali razporediti po istih skupinah, če jih seveda smemo razlagati na enak način. Češ. ima *květ pannensví*, *květ* »buket« (pri vinu) in min. *železný květ* itd. (Příruční slovník jaz. čes., str. 474), polj. pa *kwiat mąki*, *kwiat* »devišstvo«, »bela lisa na nohtu«, kem. *antymonowy kwiat* itd. ter še nekatere druge prenesene pomene. (J. Karłowicz *idr.*, *Słownik jęz. pol.*, II, 622 sl.).

NA ROBU SRBOHRVATSKEGA (IN SLOVENSKEGA) ETIMOLOŠKEGA SLOVARJA

5

Sln. dial. *hlišč*, sbh. *olúja* in mak. *luna* »nevihta«.

Skok, ERSJ II 554, zavrača staro Daničičevo domnevo (Korijeni 74), da bi bilo sbh. *olúja* »procella, tempesta« izposojeno iz stgr. pridevnika *'aellaios*, ki je izpeljan iz apel. *'a(v)ella* »nevihta, orkan«. To se mu zdi glasoslovno nemogoče, poleg tega pa v srbohrvaščini ni izposojenk iz stare grščine. Vendar je nesprijemljiv tudi njegov poskus razlage iz biblijskega (hebrejskega) *hallelujah* »slavite boga«, kar je dalo sbh. *aleluja*, *leluja*, čeprav se pri tem sklicuje na balkansko romanski evfemizem *fortuna* »nevihta« iz lat. *fortuna* »sreča«.